

[Про оповідання Лесі Українки «Примара»]

Про оповідання «Примара», датоване в автографі 30.04.1905 р. (надруковане посмертно в 1923-му), писали чимало дослідників Лесиної прози: Борис Якубський, Костянтин Кухалашвілі, Льоля Кулінська, Тетяна Третяченко, Сніжана Чернюк та ін. (докладніший огляд та аналіз різних точок зору зробила Оксана Головій у своїй статті [1, с. 23]). Мої безпосередні враження від тексту значною мірою не збігаються зі вказаними критичними інтерпретаціями.

Текст подібного стибу (власне, алегорична замальовка: не то сновидіння, не то марення; на думку С. Чернюк – відмерлий як окремий жанр «видіння», але присутній в інших текстах [див.: 5]) складний для тлумачення, отже, єдиного прочитання й не може бути. Літературознавці пов'язують образи, які письменниця зафіксувала у своєму «видінні», із впливом на неї звісток про події російсько-японської війни 1904-1905 років, із враженнями про страйки в Тифлісі 1905 року (із Лесиною листа сестрі Ользі від 7 березня 1905 р.: *«В Тифлісі тепер часи гарячі: страйк...<...> Після бакинської різні в Тифлісі було два величезні мітинги в огорожах церков...»* [3, с. 749-750]) та в Петербурзі (туди вона 11 жовтня 1905 року поїхала доглядати сестру Ізидору, яка там навчалася і захворіла на тиф; а «12 жовтня почався загальний залізничний страйк і припинилося поштове сполучення» [3, с. 756]). Однак деякі зі згаданих подій відбувалися пізніше, і головне: жодної соціально-історичної конкретики в оповіданні «Примара» нема. Отже, його можна віднести до «візіонерських» (О. Забужко [див.: 2, с. 221, 235 тощо]) філософських творів Лесі Українки, в яких вона виявила надзвичайну силу творчої уяви та здатність передбачати те, що не розуміли не лише її сучасники, а й нащадки.

Ключ до мого особистого сприймання образу велетенського змія-полоза в Лесиній алегорії мені підказала дитяча пам'ять, коли на своє питання, чому люди вмирають (не пам'ятаю точно, скільки мені тоді було, орієнтовно – п'ять-шість років) я почула відповідь моєї бабусі-поліщучки: «Якби не вмирали, то б небо підпирали». Сказано було спокійно і без церемоній, без огляду на мій вік – бабуся не балувала онуків, бувала й суворою. І резонно не збиралася мене оберігати від тих картин, які, пробуджені кованою фразою, забували в дитячій уяві (а не задавай, мала причепу, вічно заклопотаним роботою старшим

зайвих питань!). Коли далеко пізніше я читала оповідання «Примара», асоціація Лесиноного образу й моїх дитячих страхів виникла сама собою. Може, на волинському Поліссі то була приказка? Я не пригадую, чи чула її ще від когось, але могла чути й Леся Українка. Зрештою, не так багато я запам'ятала з бабусиних уст, бо вона померла, коли мені не було й десяти...

Два головні алегоричні образи в тексті «Примари» (їхнє протиставлення становить антитезу, яка в наративному розгортанні є напрямком умовної дії; хоча сюжету у «видінні» немає, дія все-таки є) – велетенський *безголовий змія-полоз*, що *«виліз і тихо в'ється навколо землі, помалу стискає її, хоча чи задушити»*, і лізе до *брами жаху*, де замість змія вже видно людей із їхньою вічною метушнею, *«де зливається темрява з далиною, звідки ні один живий голос не доходить, де жах одвічний стоїть на сторожі, щоб не пускати людей вступати самохіть у ту браму без сліпих проводарів»* [4; виділення мої – Н. К.]. Так авторка показала людство у триванні його історії, а брама, яка чекає на кожного, хто йде в безкінечному потоці до неї (потік бачиться оповідачці змієм), – брама смерті, *«де стоїть на сторожі одвічний жах і ляскає холодними й гострими зубами, і грозить кривавими устами, і палить вогнем нечистого дихання, але нема впину нікому»* [4]. Художні образи – деталі та стильові засоби, якими змальовано безупинний рух у тілі змія-полоза, котрий повзе у темряву, – доповнюють монструозну алегорію **насилля**, що з правіку було підвалиною життя в людській спільноті.

Однак деякі подробиці, до моторошного ознобу яскраво виписані Лесею Українкою, чи й варто раціонально пояснювати? Адже її уява працювала так, як вона працює у митця – символіста за природою творчого обдарування, тобто за законами високо розвинутої творчої інтуїції. Не випадково твори, в основі яких лежить розгорнута алегорія, за її життя залишалися недрукованими – це й «Осіньня казка», і «Примара», і деякі інші – збережені в архіві на правах творчого експерименту [див.: 4, с. 157–172].

Наприклад, що саме означає фраза *«верніться вперед»*, якою кожного з людей перед брамою поганяє *«той самий жах, що боронить заляту браму»*? Жорстокий закон, за яким мусять першими піти у потойбіччя ті, хто почав свій рух раніше? Трохи згодом, вже у середині ХХ ст. відкритий людством у таборах смерті цинічний закон антилюдяного тоталітарного устрою – «помри ти

сьогодні, а я завтра»? Леся Українка, на щастя (?!), не дожила до того часу, коли «поняття» кримінального світу стали чинними законами в суспільстві, де вимушено опинилася більшість її співгромадян, не оминувши і членів її родини. Бо кримінальною зоною за колючим дротом стала «одна шоста земної суші» – СРСР, за притягальні межі якої ми ще й досі не можемо вирватися.

Художні образи неймовірної навіювальної сили, створені українською письменницею, – неоднозначні й загадкові; у момент своєї появи вони випереджали чимало інших апокаліптичних та есхатологічних образів, створених митцями-модерністами на зламі ХІХ-ХХ століть. Подібні їм продовжують творитися в постмодерну добу в численних антиутопіях, але чим конкретно вони породжені, сказати іноді важко. Містична сила народних поліських вірувань, на моє переконання, жила у підсвідомості Лесі-художника і не могла не впливати на її творчу фантазію.

Література

1. Головій О. «Примара» Лесі Українки як експресіоністський текст // Волинь філологічна: текст і контекст: зб наук. праць. Вип. 23: Літературний експресіонізм в інтермедіальному контексті / упоряд. Т. П. Левчук. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2017. С. 22–34.
2. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. Київ: Факт, 2007. 640 с.
3. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості: репринт. вид. / вступ. ст. М. Г. Жулинського. Луцьк: вид-во «Волинська обласна друкарня», 2006. 928 с.
4. Моклиця М. Алгоритм літератури, або Реабілітація алегорії триває: монографія. Київ: Кондор, 2017. 292 с.
5. Українка Леся. Примара [Електронний ресурс] // Енциклопедія життя і творчості Лесі Українки / М. І. Жарких (ідея, технологія, коментарі). URL: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Prose/Prumara.html> (дата звернення: 31.05.2018).
6. Чернюк С. Л. Про джерела символіки текстів Лесі Українки й Тодося Осьмачки [Електронний ресурс]. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/8254/97/>